

Сияев Т.М., Айтбай кызы А.

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЫНЫН ПЕДАГОГУНУН БААЛУУЛУКТАР СИСТЕМАСЫ

Сияев Т.М., Айтбай кызы А.

ЦЕННОСТНАЯ СИСТЕМА ПЕДАГОГА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

T.M. Siaev, Aitbai kyzy A.

VALUE SYSTEM OF TEACHER OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

УДК:380-86/18

Макалада жогорку окуу жайынын педагогунун баалуулуктар системасы каралды.

В статье рассмотрены ценностная система педагога высшего учебного заведения.

The article considers the value system of teacher of higher educational institution.

Белгилүү болгондой кайсы гана мамлекет болбосун, качан түзүлбөсүн, жогорку окуу жайы негизги үч миссияны аткарат: а) мамлекеттеги маданияттын очогу, маданий баалуулуктардын башаты; б) аныкталган багыттардагы илимий изилдөө ишмердүүлүгүн алып барат; в) тиешелүү мамлекеттик документтерге ылайык жогорку деңгээлдеги адистерди даярдайт. Ошондуктан жогорку окуу жайынын окутуучусуна коюлган талаптардын деңгээли өтө жогору жана ар тараптуу болот. Жогорку окуу жайынын окутуучусу педагогикалык процессти натыйжалуу алып баруу үчүн өзүнүн багытында каныккан адис болуу менен бирге, азыркы педагогикалык, психологиялык жана маалыматтык технологияларды өзүнө үзгүлтүксүз өздөштүрүүсү абзел. Белгилей кетүүчү жагдай, жогорку окуу жайынын окутуучусу аныкталган, туруктуу көз карашта болуп жогорку окуу жайындагы бардык маселелер боюнча ачык жана даана ой пикирде болот. Окутуучу мейли адистик боюнча, мейли окутуу технологиялар боюнча, мейли мамиле куруунун методдору боюнча болсун, аныкталган багыттуу болушу керек. Бир сөз менен айтканда окутуучунун аракеттерин “философия” болушу абзел.

Инсандын, анын ичинде жогорку окуу жайынын окутуучусун тынымсыз, үзгүлтүксүз активдүү ишмердүүлүктү жүргүзүшү жана ал ишмердүүлүктүн багыттуу болуп натыйжалуу жүрүшү окутуучунун ички дүйнөсүнүн “фундаментине” жараша болот. Байыркы дүйнө эле ойчулдар адамдын ички дүйнөсүнүн негиздерин издеп келишкен. Инсандын кыймыл аракеттери негизинен алганда “баалуулук” категориясы аныкталат жана түшүндүрүлөт.

Баалуулук категориясы философия илиминдеги эң кызыктуу жана татаал категориялардын бири. Белгилүү ойчул Аристотель өзүнүн атайын илимий трактаттарында баалуулуктун келип чыгышын, анын маанисин жана түзүлүшүн кенен изилдеген.

Баалуулук жана баалуулук мамилелери коомдун өзгөрүшү менен бирге илимий изилдөөлөрдүн кызыктуу жана татаал объектиси болуп келген. Адам баласынын тарыхында түрдүү мезгилдеги көрүнүктүү ойчулдар Т.Мор, И.Кант, С.Поппер, Д.Дьюи, М.Шелер жана башкалар баалуулуктарга өзгөчө көңүл бурушкан.

Негизинен алганда баалуулук категориясы илимий системанын бир канчалаган багыттарында ар түрдүү аспект менен изилденет. Баалуулук философия, социология, педагогика, психология жана башка илимдердин изилдөө предмети болуп саналат. Бирок, азыркы мезгилде дагы “баалуулук” түшүнүгүнүн бирдей түшүндүрүлүшү жокко эсе. Баалуулуктун жүздөн ашкан аныктамасы белгилүү. Басымдуу изилдөөлөрдө “баалуулук” түшүнүгүнүн аныктамасы субъектиге карата маанилүү нерсе катары каралып келет. XIX кылымдын ортосунда немец философу Герман Лотц баалуулукту инсанга зарыл болгон нерсе катары баалаган. Психологиялык жана педагогикалык изилдөөлөрдө “баалуулук” категориясы инсандын касиетинин түзүүчү фактор катары кабыл алынып, ар түрдүү аспектиде изилденген.

Белгилүү психолог З.Фрейддин изилдөөсүндөгү “Супер-эго” аң-сезимге чейинки жана социалдык талаптар калыптаган моралдык нормалардан, этикалык баалуулуктардан түзүлөт. Өз учурунда адам өзүнүн каалоосун, аракеттерин жана ойтолгоолорун “Эгосунун” негизинде жүргүзөт. З.Фрейддин концепциясында “Супер-эго” үч функцияны аткарат: уят, өздүк баалоо жана идеалдарды калыптоо. Анын пикири боюнча уят бул аң-сезимдүү аракеттердин чектөөсүн аныктайт, өздүк баалоо – зарылчылыктан же болбосо, толгонуудан келип чыккан аракетти баалайт, ал эми идеалдарды калыптоо өнүгүүнүн өзүн түзөт. Адамдардын өнүгүүсү кайсы бир деңгээлде ата-энесинен балдарга өткөн баалуулуктардын негизинде жүрөт деп эсептеген.

Дагы бир көрүнүктүү психолог Э.Фромм З.Фрейддин баалуулуктар системасын коомдун социалдык талаптары менен байланыштырган. Э.Фроммдун изилдөөлөрүндө ишеним жана баалуулук инсанга даяр түрүндө берилбейт, коом аны пассивдүү түрдө кабыл албайт деген пикирди көрсөтөт. Баалуулук турмуштук эксперименттердин натыйжасында интеллектуалдык ой жүгүртүүлөрдүн натыйжасында калыптанат. Ар бир адам өзүнүн аракеттерин жүргүзүү үчүн баалуулукка муктаж болот. Адамдын баалуулуктарын эки категорияга

бөлүүгө болот: а) аң-сезимдүү түрдө расмий формада коом кабыл алган баалуулуктар (диний жана гуманизмдик); б) аракеттеги баалуулуктар (социалдык системалардын таасири алдында пайда болгон).

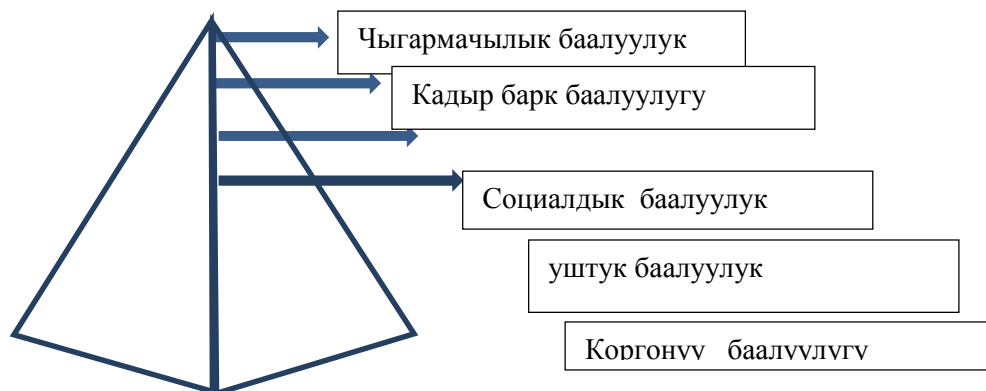
Адамдын кыймыл-аракеттеринин мотивин экинчи топтогу баалуулуктар түзөт. Бир жагынан алганда, аң-сезимдүү жана натыйжасыз баалуулук менен, экинчи жагынан алганда сезилбеген жана аракеттеги баалуулуктардын айырмасы инсандын ички дүйнөсүн жакырлантат, натыйжада адам өзүн күнөөлөй баштайт. Ошондуктан, Э.Фроммдун пикири боюнча адам жөн эле коом тарабынан сунушталган баалуулуктарга өзүнүн чыныгы каалоосундагы баалуулуктарды шайкеш келтирүү зарыл деп эсептеген.

Акыркы мезгилде гуманисттик психология илиминде адамдын баалуулуктар системасына эң жогорку ролду беришүүдө. Америкалык изилдөөчү Абрахам Маслоу баалуулуктар системасын изилдөө менен анын классификациясын берген. А.Маслоунун теориясынын негизин адамдын өздүк актуализациялоосу түзөт. Адам өзүнүн өнүгүүсүндө улам жогорку баалуулуктарды өзүнүн алдына коюп, ага

жетишип, андан кийин кийинки деңгээлине аракет жасай баштайт. Бир сөз менен айтканда адамдын өнүгүүсүбүл баалуулуктардын иерархиясынын түздөн түз таасири. А.Маслоу баалуулуктарды “болмуштук” жана “жогорку” деп эки деңгээлге бөлүп караган. “Болмуштук” баалуулук ар бир адамдын турмуштук зарылчылыгы, муктаждыгы болуп саналат жана ага ар бир адам жеткенге аракет жасайт. Ал эми “жогорку” баалуулук адамдын жаратылыштык табигатынан келип чыгат.

Абрахам Маслоу баалуулук системасын эки деңгээлге ажыраткан: а) б-баалуулуктары (болмуштун баалуулуктары) – өзүн-өзү актуализациялаган адамдар үчүн (чындык, ак көңүлдүк, сулуулук, уникалдуулук, өзгөрүү, тартип, байлык, оюн, тереңдик, өздүк байлык жана башкалар); б) з-баалуулуктары (зарылчылыктын баалуулуктары), башкача айтканда зарылчылыктан улам келип чыккан баалуулуктар. Алар тигил же бул керектөөнү, муктаждыкты жеңүү үчүн пайда болот.

Ошентип, жалпысынан алган А.Маслоу биринчи сүрөттө көрсөтүлгөн баалуулуктардын пирамидасын сунуштаган.

Сүрөт 1. Баалуулуктардын иерархиясы

Сүрөттө көрсөтүлгөндөй баалуулуктардын иерархиясы беш бөлүктөн турат.

1. Эң жөнөкөй турмуштук баалуулуктар. Бул баалуулуктар адамдын физиологиялык муктаждыгына, жашоонун эң зарыл болгон компоненттерине байланышкан. Ошондуктан жөнөкөй баалуулуктарга тамак-аш, кийим-кечек, үй-тиричилик оокаттары, уйку, эс алуу жана башкалар кирет.

2. Экинчи деңгээлдеги жөнөкөй баалуулуктар адамдын өздүк коргонуусун жана эртеңки күнгө болгон ишенимин түзөт. Бул баалуулуктарга өзүнүн кол тийбестиги, коргонуу факторлору, ишенимдер, иштеп жаткан иши жана башкалар кирет.

3. Үчүнчү деңгээлдеги баалуулуктар – социалдык баалуулуктар. Адамдын кандайдыр бир социалдык топко таандыктыгы, коллективдеги орду, адардардын ортосундагы мамилелер, сүйүү, достук жана башкалар камтылат.

4. Төртүнчү деңгээлдеги баалуулуктар – адамдын кадыр-баркы, анын ийгиликтери менен

байланышкан. Инсандык өздүк жетишкендиктери, лидердик касиеттери, өзү менен өзүнүн канааттанышы жана башкалар камтылат.

5. Бешинчи деңгээлдеги баалуулуктар инсандын чыгармачылык “ачылыштарын” мүнөздөйт. Өздүк мүмкүнчүлүктөрдүн негизинде өзгөчө ийгиликтер, жаңы нерселердин пайда болушу, таланттын иш жүзүнө ашышы жана башкалар кирет.

Баалуулукту жана баалуулуктук мамилелерди изилдөөдө философ В.Франклдын эмгектери өзгөчө орунда турат. Ал адамдын маңызын жана анын өнүгүүсүн философиялык, психологиялык жана медициналык багыттардагы изилдөөлөрдүн натыйжасында экзистенциалдык анализдин теориясын иштеп чыккан колдонгон. В.Франклдын теориясынын негизин “жашоонун маңызы” түшүнүгү түзөт. Бирок, инсанга жашоонун жалпы маңызы эмес, ошол мезгилге тиешелүү болгон жашоонун маңызы маанилүү болот. Анын изилдөөсүнө ылайык жашоонун маңызы үч түрдүү жол менен пайда болот:

1. Кандайдыр бир каармандыкты жасоодо;
2. Аныкталган баалуулукту сезүүдө;
3. Азап чегүүдө.

Жашоонун маңызына тиешелүү түрдө баалуулуктардын түрлөрү туура келет. Башкача айтканда баалуулуктарды үч топко бөлүүгө болот: а) Биринчи топту чыгармачылыктын баалуулуктары түзөт. Алар негизинен табияттык болот дагы, адамдын өнүгүшүндө маанилүү ролду ойнойт. Бул баалуулуктун ишке ашышы эмгек менен байланыштуу болот. Эмгектин маңызы – бул адам өзүн инсан катары эмгектенүү менен көрсөтө, далилдей алат. б) Экинчи топту ой толгонуунун баалуулуктары түзөт. Адамдын өнүгүүсүндөгү өзгөчө потенциалга ээ болгон баалуулук – сүйүү болуп саналат. Сүйүү башка адамдын инсандык маңызын аныктоонун жападан жалгыз жолу. Бирок, сүйүү жашоонун маңызын түшүнүүдөгү негизги шарт эмес. в) Үчүнчү топту баалуулуктардын катыштары түзөт. Баалуулуктардын бул тобу адамдын жашоосундагы чектөөлөрдү аныктап турат. Баалуулуктардын катышы үч категорияга бөлүнөт: терең ойлонгон ооруга, күнөөгө жана ажалга болгон мамилелер. В.Франкльдин теориясында бул категориялар трагедиялык жана негативдүү эмес позитивдүү аспектиде каралган, башкача айтканда алар ийгиликке жетишүүнүн негиздери болуп калат.

Демек, психология илиминде баалуулук категориясы эки чоң сферанын кесилишинде каралат: мотивация багытында жана аң-сезимдин көз карашынын түзүлүштөрүндө.

Педагогикалык изилдөөлөрдө көбүнесе М.Рокичтин баалуулуктар боюнча аныктамасын негиз катары кабыл алышат. Ал баалуулукту аныктоодо салыштырмалуулукту киргизген. Баалуулук бул аныкталган аракеттин өздүк жана социалдык көз карашка туура келген аракетке салыштырмалуу натыйжалуулугун көрсөтөт. Баалуулуктун дагы бир аныктамасы мурда белгилүү болгон жашоонун формасынан өзгөчө форманы аныктоону билдирет. М.Рокичтин пикири боюнча баалуулук төмөнкү мүнөздөмөлөр менен аныкталат:

- адамдын жалпы байлыгы болгон баалуулуктар анча деле көп эмес;
- бардык адамдар негизинен бирдей баалуулуктарга ээ болот, бирок ар түрдүү деңгээлде;
- баалуулуктар системаны түзүшөт;
- баалуулуктардын булактары маданиятта, коомдо жана инсанда жатат;
- социалдык бардык феноменге баалуулуктар таасир этишет.

М.Рокич баалуулуктарды эки негизги топко ажыратат: баалуулуктар-максаттар (терминалдык баалуулуктар) жана баалуулуктар-каражаттар (инструменталдык баалуулуктар). Баалуулуктардын ар бир тобу өзүнө тиешелүү болгон мүнөздөмөлөргө жана функцияларга ээ болушат.

Терминалдык баалуулуктар – инсандык жана коомдук пикир боюнча адамдын жеке жашоосунда жегүү аракеттерине татыктуу акыркы, негизи максатка карата болгон ишеним. Терминалдык баалуулуктар инструменталдык баалуулуктарга салыштырмалуу туруктуу мүнөзгө ээ жана индивиддердин арасындагы вариативдүүлүк жокко эсе. Башкача айтканда, терминалдык баалуулуктар бардык адамдар үчүн дээрлик бирдей.

Инструменталдык баалуулук – инсандык жана коомдук пикир боюнча кандайдыр бир аракеттин образы дайыма алгылыктуу жана туура болот деген ой пикирге толук ишеним.

Жакынкы мамлекеттерде психология илиминде инсандын баалуулук категориясын ар түрдүү аспектиде изилдөө менен өз алдынча илимий мектептер пайда болгон. Мисалы, Россия Федерациясында инсан аракеттеринин анализи аркалуу каралат (А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн жана башкалар), айрым багытта инсандардын мамилеси негизги ролду ойнойт (В.Н.Мясищев), үчүнчү багытта инсан пикирлешүү процесси менен мүнөздөлүнөт (К.А.Абульханова-Славская, А.А.Бодалев, Б.Ф.Ломов), дагы бир багытта инсан ички багыттуулугу аркалуу изилденет (Д.Н.Узнадзе) жана башкалар.

Илимий багыттардын көп болгонуна карабастан инсанды изилдөөдө негизинен алганда анын багыттуулугу негизги орун ээлейт. Ар түрдүү концепцияларда инсандын багыттуулугу ар түрдүүчө белгиленет: “негизи турмуштук багыттуулук” катары (Б.Г.Ананьев), же “динамикалык тенденция” катары (С.Л.Рубинштейн), же “маңызды аныктоочу мотив” катары (А.Н.Леонтьев), же “негизги мамиле” катары (В.Н. Мясищев).

Б.Ф.Ломовдун изилдөөлөрүндө инсандын багыттуулугу анын мүнөзүн аныктоочу негизги фактор катары каралат жана ал анын психологиялык өзгөчөлүгүн аныктайт. Кеңири мааниде багыттуулук мамиле катары каралат, башкача айтканда инсан коомдон эмнени алат (материалдык жана руханий баалуулуктар боюнча) жана ал инсандын өнүгүүсүнө кандай таасир этет.

А.Н.Леонтьевдин ишмердүүлүктүк теориясынын субъект-объект аракеттенишүү концепциясында баалуулук кайсы бир деңгээлде маанилүүлүк менен ассоцияланат, башка айтканда инсандын жеке маанилүүлүгү менен эмоциялык мотив чөйрөсүндөгү маанилүүлүк бири бирин аныктайт. Ошол эле учурда анын конкреттүү мааниси субъект объект менен аракеттенишип, адамдын ишмердүүлүгүнүн материалдык жана руханий дүйнөсүнө таасир тийгизгенде баалуулук актуалдуу болот.

Маданияттык мамилелерде баалуулук маданияттын компоненти катары мүнөздөлөт. А.Г.Здравмыслованын пикири боюнча баалуулуктар дүйнөсү – бул адамдын руханий ишмердүүлүк чөйрөсү, анын адеп-ахлактык аң-сезими, анын ички ой толгоолору. Баалуулук кандай гана маданият

Таблица 1.

Терминалдык баалуулуктар

№	Баалуулук	Ранг
1	Активдүү ишмердүүлүктөгү өмүр (турмуштун кызыктуу жана эмоциялуу болушу)	
2	Турмуштук тажрыйба (ой толгоонун кенендиги жана жашоонун мааниси)	
3	Ден соолук (физиологиялык жана психологиялык)	
4	Кызыктуу жумуш	
5	Искусствонун жана жаратылыштын сулуулугу (жаратылыштагы жана искусстводогу сулуулукка берилүү)	
6	Сүйүү (сүйүктүү адам менен руханий жана физиологиялык жакындык)	
7	Материалдык жактан камсыз болгон жашоо (эч кандай кыйынчыктары жок жашоо)	
8	Ишенимдүү жана берилген досторго ээ болуу	
9	Коомдук пикирге ээ болуу	
10	Таануу (билимди кеңейтүү, кенен көз карашка ээ болуу, интеллектуалдык өнүгүү)	
11	Жыйынтыктуу жашоо (мүмкүнчүлүктөрдү, күчтөрдү, өздүк потенциалын максималдуу ишке ашыруу)	
12	Өнүгүү (өзү менен өзү алектенүү, тынымсыз өзүнүн касиеттерин өзгөртүү)	
13	Эс алуу (убакытты каалагандай өткөрүү, милдеттемелери жок болуу)	
14	Эркиндик (аракеттеринде, ой пикирди билдирүүдө көз карандысыз болуу)	
15	Бактылуу үй-бүлөлүк жашоо	
16	Башкалардын бактылуу болушу (башкалардын жакшы денгээлде жашоо өткөрүүсү)	
17	Чыгармачылык	
18	Өздүк ишеним (ички гармония, ички карама-каршылыктардын жок болушу)	

Тренингдин катышуучулары сунушталган терминалдык баалуулуктардын өзүнө туура келген иерархиясын аныкташты, башкача айтканда көрсөтүлгөн баалуулуктун эң маанилүүсүнө биринчи рангды берет, анан кийинкисине экинчи рангды ыйгарат. Ушундай ыкма менен ар бир окутуучу өзүнө баалуулуктардын иерархиясын түзүп алат.

Бул анкетаны толтуруп бүткөндөн кийин тренингдин катышуучуларына инструменталдык баалуулуктардын тизмеги сунушталат.

Таблица 2.

Инструменталдык баалуулуктар

№	Баалуулук	Ранг
1	Тыкандык (буюмдарды дайыма оң кармоо, иштин жайында болушу)	
2	Тарбиялуулук (адамдык адатка ээ болуу)	
3	Бийик талаптар (турмушка жогорку чектерди белгилөө)	
4	Куунактык (тамашакөй болуу)	

болбосун идеяны камтыган, эталонду түшүндүргөн башкаруучу маданияттын компоненти. Баалуулуктар белгиленген маданиятта түзүлгөн артефактта (материалдык жана идеалдык продукцияларда) норма, өлчөм катары каралат. Маданий норма- адамдардын аракеттерин башкаруучу коомдук талап жана ага тиешелүү эрежелер дайыма баалуулуктар менен түздөн түз байланышта болот. Көпчүлүк маданий процесстерде баалуулук эталондун ролун ойногондуктан, алардын жардамы менен ишмердүүлүк аныкталган мотивдүү жана мааниге ээ болот. Ошентип баалуулук бул – жалпы коомдун, адамзатынын тарыхый тажрыйбасынын негизинде, маданий доорлордун негизги маңызын камтыган адамдардын максаттары жана аракеттеринин нормалары жөнүндөгү эң жалпыланган түшүнүктөр. Мындан тышкары, баалуулук ар бир адамдын аң-сезиминде орун алган багыттуулук жана аны менен индивиддер жана социалдык катмарлар аракеттерин аныкташат [2].

Илимий изилдөөлөрдө баалуулук категориясын “баа” түшүнүгү менен байланыштырышат. Курчап турган предметтердин жана кубулуштардын маанисин аныктоодо адам баалуулуктун өзүнө баа берет, башкача айтканда аныкталган предметтин зарылчылыкка канчалык денгээлде тиешелүү экендигин аныктайт, ошондой эле ал зарылчылыктардын аткарылышын конкреттүү абалда белгилейт. Баа өзгөрүшү ыктымал, ал өз учурунда адамдык баалуулуктардын кайрадан аныкталышына, бааланышына алып келет. Бир канчалаган, бир нече ирет кайталанган баалоонун негизинде гана жашоонун нормалары жана принциптери такталат. Маданий, тарыхый мурастарды жана коомдук тажрыйбаларды кабыл алуу менен адам өзүнө баалуулуктардын системасын кабыл алат. Бирок, активдүү ишмердүүлүктүн негизинде ал баалуулуктар системасынын кайрадан маанисинин такталышы, анын адамдын объективдүү ишмердүүлүгүнөн реалдуу ишмердүүлүгүндө чагылат.

Ошентип, баалуулук категориясы коомдо жана ар бир адамдын турмушунда болуп жаткан үзгүлтүксүз социалдык, маданий процесстердин натыйжасында мобилдүү жана өзгөрмөлүү болот. Баалуулук ар бир инсан үчүн “жеке чыпка” жана чыпкадан өзүнө чукул гана баалоолор өтөт. Демек, баалуулуктардын мамилеси калыптанган учурда баалуулук адамдын аракетинин багыты жана мүнөзү болуп калат.

Изилдөөдөнүн алкагында С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин педагогика факультетинин жана Ош мамлекеттик университетинин математика жана жаңы маалыматтык технологиялар факультетинин педагогдорунун арасында тренинг жүргүзүлдү.

Тренингдин алкагында ар бир катышуучуга Рокичтин методикасына ылайык терминалдык баалуулуктардын иерархиясын аныктоо максатында төмөнкү анкета сунушталды.

5	Аткаруучулук (тартипти сактоо)	
6	Көз карандысыздык (өз алдынча болуу, чечкиндүүлүк)	
7	Өзүнүн жана башкалардын кемчиликтерине жол бербөө	
8	Билимдүү болуу (терең жана толук билимге ээ болуу, жогорку маданияттуулук)	
9	Жоопкерчилик (сөзүн аткаруу, милдетти сезүү)	
10	Рационализм (логикалык ойлонууга ээ болуу, туура чечимдерди чыгаруу)	
11	Өзүн өзү текшерүү (өздүк тартип, токтоолук)	
12	Өзүнүн көз караштарында калуу	
13	Эрктүүлүк (кыйынчылыктарда дагы өзүнүн оюнда калуу)	
14	Сабырдуулук (башкалардын көз карашына чыдамкайлык, башкалардын кемчилигин жана адашканын кечирүү)	
15	Чынчылдык (калп айтпоо, чын ниеттик)	
16	Боорукердик (кам көрүүчүлүк)	
17	Көз караштын кенендиги (башкалардын пикирин, башка көз карашты, салтты кабыл алуу)	
18	Жыйынтыктуулук (эмгектенүү, иштеп жыйынтыкты чыгаруу)	

Издөөнүн жыйынтыгында (3-таблица) катышуучулардын көпчүлүк үлүшү терминалдык баалуулуктардын эң маанилүү бөлүгү деп төмөнкү баалуулуктарды көрсөтүштү: ден соолук, бактылуу үй-бүлөлүк жашоо, сүйүү, кызыктуу жумуш, өздүк ишеним жана ишенимдүү жана берилген досторго ээ болуу. Ал эми терминалдык баалуулуктардын экинчи тобун төмөнкү баалуулуктар түздү: эркиндик, турмуштук тажрыйба, өнүгүү, таануу,

активдүү ишмердүүлүктөгү өмүр жана коомдук пикирге ээ болуу. Тренингдин катышуучулары көрсөтүлгөн терминалдык баалуулуктардын акыркы тобуна төмөнкү баалуулуктарды киргизишти: жыйынтыктуу жашоо, материалдык жактан камсыз болгон жашоо, эс алуу, чыгармачылык, искусствонун жана жаратылыштын сулуулугу жана башкалардын бактылуу жашашы. Белгилей турган нерсе чыгармачылык баалуулугунун үчүнчү топко кирип калышын, катышуучулардын көпчүлүгүнүн жашы улгайып калганы менен түшүндүрсө болот.

Инструменталдык баалуулуктардын иерархиясын аныктоодо окутуучулар дээрлик бирдей рангдарды белгилешкен. Тактап айтканда тренингдеги окутуучулардын сексен пайызы төмөнкү баалуулуктарды негизги баалуулуктар деп таанышты: жоопкерчилик, аткаруучулук, эрктүүлүк, рационализм, өзүн өзү текшерүү жана куунактык. Белгилей турган нерсе, жогорку окуу жайынын окутуучуларынын баалуулуктар системасында приоритеттүү ордунда жоопкерчиликтин турганы маанилүү факт. Ошону менен бирге өзүн өзү текшерүү ишмердүүлүгүнүн маанисин көрсөтүү, окутуучулардын өздөрүнө болгон сын көз караштын өз ордунда экендигинин далили болот.

Инструменталдык баалуулуктардын экинчи тобуна төмөнкү баалуулуктар кирген: чынчылдык, өзүнүн жана башкалардын кемчилигине жол бербөө, билимдүү болуу, өзүнүн көз карашында калуу, көз карандысыздык жана жыйынтыктуулук. Ал эми бүгүнкү күндө инструменталдык баалуулуктардын акыркы тобун төмөнкү баалуулуктар түздү: тарбиялуулук, тыкандык, көз караштын кенендиги, бийик талаптар, сабырдуулук жана боорукердик.

Таблица 3.

Баалуулуктардын иерархиясы

ранг	Терминалдык баалуулук	Үлүшү, %	ранг	Инструменталдык Баалуулук	Үлүшү, %
1	Ден соолук	60	1	Жоопкерчилик	80
2	Бактылуу үй-бүлөлүк жашоо		2	Аткаруучулук	
3	Сүйүү		3	Эрктүүлүк	
4	Кызыктуу жумуш		4	Рационализм	
5	Өздүк ишеним		5	Өзүн өзү текшерүү	
6	Ишенимдүү жана берилген досторго ээ болуу		6	Куунактык	
7	Эркиндик	20	7	Чынчылдык	15
8	Турмуштук тажрыйба		8	Өзүнүн жана башкалардын кемчиликтерине жол бербөө	
9	Өнүгүү		9	Билимдүү болуу	
10	Таануу		10	Өзүнүн көз караштарында калуу	
11	Активдүү ишмердүүлүктөгү өмүр		11	Көз карандысыздык	
12	Коомдук пикирге ээ болуу		12	Жыйынтыктуулук	
13	Жыйынтыктуу жашоо	15	13	Тарбиялуулук	5
14	Материалдык жактан камсыз болгон жашоо		14	Тыкандык	
15	Эс алуу		15	Көз караштын кенендиги	
16	Чыгармачылык		16	Бийик талаптар	
17	Искусствонун жана жаратылыштын сулуулугу		17	Сабырдуулук	
18	Башкалардын бактылуу болушу		18	Боорукердик	

Адабияттар:

1. Ломов, Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. М.: Наука, 1984. - 444 с.
2. Здравомыслов, А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. — М.: Политиздат, 1986. 223.
3. Леонтьев, Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности.- М.: Смысл, 1999.–148 с.
4. Серый, А.В., Яницкий М.С. Ценностно-смысловая сфера личности: учеб. пособие. - Кемерово.: Кемеровский гос. университет, 1999 - 92 с.
5. Философский энциклопедический словарь / сост. Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. – М.: ИНФРА – М, 2006. – 576 с.
6. Розин В.М. Психология: теория и практика: Учебное пособие для высшей школы. – М.: Издательская группа «ФОРУМ» - «ИНФРА-М», 1998. – 296 с.

Рецензент: к.пед.н. Бектурова Э.О.
